

Ekonomisk demokrati

En ideologisk resa genom den svenska socialdemokratins
historia

Abstract

The objective of this study is to describe the social democratic ideological development in Sweden. This is done by analyzing the meaning that is given to the concept of economic democracy, a key component of the social democratic ideology, in the various Socialist party programs. The analysis of the concept has been performed from three perspectives: the vision of economic democracy as a means or an end, the opinion of to what degree the community should own the means of production and the view of to what extent the economy should be planned politically. The results of the analysis are then used to uncover the ideological changes within the Swedish labor movement. The conclusion of the analysis is that there have been four ideological periods in the Swedish Social Democratic Party. During these periods the concept of economic democracy has shifted from being a mean to achieve joint ownership of all the means of production, with the objective to create a classless society, to the contemporary meaning of being a mean to maintain a certain level of welfare.

Key words: economic democracy, ideology, social democracy, swedish politics, party programme

Word count: 9901

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och disposition	1
1.2	Material och tidigare forskning	1
1.3	Analysens dimensioner	2
2	Den svenska socialdemokratins historia	5
3	Analys.....	14
3.1	Partiprogrammen	15
3.2	Sammanställning	23
3.3	Förslag på vidare forskning.....	24
4	Referenser	25

1 Inledning

1.1 Syfte och disposition

I denna uppsats behandlas Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis ideologiska utveckling med start i partiets bildande 1889. Det är främst de tio partiprogrammen från 1897, 1905, 1911, 1920, 1944, 1960, 1975, 1990, 2001 och 2013 som står i fokus för arbetet. Utöver dessa diskuteras en mängd material i form av tal och skrifter av framträdande partimedlemmar.

Genom att fokusera på det kanske enskilt viktigaste begreppet inom den svenska socialdemokratin, *ekonomisk demokrati*, och försöka kartlägga hur detta begrepp genom årtiondena fyllts med olika innehåll syftar studien till att beskriva och analysera den socialdemokratiska rörelsens ideologiska utveckling. Begreppet ekonomisk demokrati har följt med Socialdemokraterna genom hela dess historia (även om det i ett partiprogram först används 1944) och skiljer det från andra partier. Begreppet betraktas från olika tre perspektiv.

Inledningsvis jämförs denna studies metod, karaktär och ambitioner med fyra andra studier av partiprogram och de tre perspektiven fastställs för den egna studien, sedan innehåller del två en kronologisk genomgång av den socialdemokratiska rörelsen. Efter att ha agerat betraktare av den socialdemokratiska idéutvecklingen i sin helhet, gör jag en systematisk genomgång av innehållet i partiprogrammen i den tredje och sista delen av uppsatsen.

1.2 Material och tidigare forskning

I en undersökning av finska principprogram utförd på 1960-talet av Olavi Borg konstaterar Borg att det existerar en uppdelning i två delar inom idé- och ideologiforskningen mellan en teoretisk och en empirisk del. Inom den teoretiska forskningen har fokus legat på analyser av de gamla klassikerna och ismernas idébyggnad. Den empiriska forskningen har istället inriktat sig på opinionsundersökningar och kartläggningar av människors attityder. Borg pekar på att det mellan dessa två delar finns en stor mängd material som till stor del består av partiprogram och andra former av partilitteratur där forskningen har varit bristfällig (Lindkvist 1982:8).

Partiprogrammen är de mest övergripande och centrala dokumenten som publiceras av partierna. Detta på grund av att programmen är ett resultat av långt kollektivt arbete och måste godkännas av partiets högsta beslutande organ, i

Socialdemokraternas fall på en partikongress. De är även skrivna för att vara vägledande över långa perioder och får därför stort inflytande på partiernas arbete.

Sedan Borg skrev detta på 60-talet har intresset för denna typ av material ökat, men då i första hand för den typen av material som är lämpligt för kvantitativa studier så som valpropaganda och partipress (Lindkvist 1982:9).

Det finns en mindre mängd statsvetenskapliga studier av parti-/principprogram. Så som Herbert Tingstens *Den svenska socialdemokratins utveckling*, Olavi Borgs *Soumen puolueideologiat*, Ralf Helenius *The Profile of Party Ideologies* och Kent Lindkvists *Program och parti*.

Tingsten behandlar socialdemokratin och undersöker ett väldigt brett spektra av material där partiprogrammen inte står i fokus men utgör en stor del av materialet. Hans metod är historisk och idéanalytisk (Tingsten 1941).

Borgs studie är historisk och utformad som en kvantitativ innehållsanalys som kompletteras av en historisk kartläggning av processen för programmets skapande. Den behandlar de olika finska partiprogrammen vid en given tidpunkt (Lindkvist 1982:10ff).

Helenius undersöker sex partiprogram från tre olika länder: Socialdemokraterna och Folkpartiet i Sverige, Socialdemokraterna och Kristdemokraterna i Tyskland samt Labour och de konservativa i Storbritannien. Han använder inga inslag av kvantitativa eller idéhistoriska metoder, utan ägnar sig enbart åt jämförelser mellan programmen (Helenius 1969).

Lindkvist använder sig i likhet med Tingsten av en bred mängd material, men använder sig främst av en idéanalytisk metod. Han ställer upp ett stort antal dimensioner för den svenska kommunismens ideologi och genomför en systematisk analys av materialet och försöker beskriva och analysera idéutvecklingen, med ambitionen att även förklara den samma (Lindkvist 1982).

Denna uppsats bygger på ett liknande material som Lindkvists och Borgs studier. Metodologiskt finns det likheter mellan denna studie och Helenius, men framför allt finns här stora likheter med Lindkvist. Det som skiljer mitt arbete från Lindkvists är hans bredare fokus med fler dimensioner och att min studie har inslag av begreppshistorisk karaktär. Mitt syfte ligger nära Borgs och Lindkvists, men jag vill inte presentera några förklaringar, vilket är en av de centrala ansatserna i Borgs avhandling.

1.3 Analysens dimensioner

Analysen består i att undersöka den ekonomiska demokratin som ett begrepp med ett visst givet innehåll. Detta innehåll som fyller begreppet och ger det en betydelse har förändrats över tid precis som innehållet i så många andra begrepp. Grunden för denna typ av analys ligger i föreställningen att det är genom språket, och därmed våra begrepp, som vi uppfattar världen. Det innehåll som ett visst begrepp bär med sig bestämmer vår uppfattning och förståelse av begreppet. Tillsammans med andra begrepp med sina egna innehåll bygger vi så upp vår förståelse av världen. Detta är anledningen till att aktörer med vitt skilda

uppfattningar i en viss fråga använder sig av samma begrepp, redan fyllt med ett positivt innehåll, och fyller det med en betydelse som passar de egna syftena (Beckman 2005:31ff).

Ett bra exempel på detta är begreppet frihet. Frihet uppfattas som något positivt och har använts för att benämna vitt skilda uppfattningar. Under 1800-talet hade de konservativa fyllt begreppet med nationalistisk betydelse, en strävan efter fosterländsk pliktuppfyllelse (Lewin 1967: 13). Liberalerna gav begreppet betydelsen av att vara fri från förtryck, det som brukar benämnas som negativ frihet, och socialisterna fyllde begreppet med betydelsen av den positiva friheten, friheten att kunna förverkliga sig själv (Näsström 2009:82ff). I den politiska vattendelare som funnits i svensk politik i snart hundra år, nämligen i vilken utsträckning staten ska påverka näringslivet, kan båda sidor använda sig av frihetsbegreppet. Betydelsen mellan de två sidornas frihetsbegrepp skiljer sig dock.

I denna uppsats ska förändringen av betydelsen av ekonomisk demokrati beskrivas. Detta sker genom att analysera begreppet utifrån tre perspektiv:

(1) Medel eller mål? Är den ekonomiska demokratin ett medel för att uppnå ett högre mål, så som det klasslösa samhället, eller är den ekonomiska demokratin målet i sig? Här kan även tänkas ett cirkelperspektiv, att den ekonomiska demokratin är ett mål för att det för med sig andra önskvärda konsekvenser, till exempel full sysselsättning, som i sin tur blir förutsättningen för den ekonomiska demokratin.

(2) Ägandeformen av produktionsmedlen. Vilken ägandeform bör man ha och vilken form förutsätter ekonomisk demokrati? Här finns det fyra kategorier. Den första som bara existerar i teorin, är uteslutande privat ägande. Då uteslutande privat ägande inte är förenligt med någon innebörd av ekonomisk demokrati kan denna kategori inte antas. Den andra, är ägande av de produktionsmedel som behövs för att trygga välfärden. Den tredje dimensionen är ägande av de produktionsmedel som behövs för att uppnå vissa givna mål, så som ett effektivt utnyttjande av naturresurserna, och för att skapa ett effektivt näringsliv. Skillnaden mellan den andra och den tredje kategorin är att den andre förespråkar ägande av det som behövs för att säkra ett visst mått av välfärd och den tredje förespråkar en större ägandeandel för det gemensamma. Den fjärde är ägande av alla produktionsmedlen.

(3) Marknadsekonomi eller planhushållning? Även här finns det fyra kategorier vilka har likheter med de fyra kategorierna ovan. Den första är ett förespråkande av en helt eller en nästan helt fri marknad, även för detta perspektiv är den första kategorin endast av en teoretisk natur. Den andra motsvarar en planering av ekonomin för att trygga vissa rättigheter, till exempel rättigheten till bostad. Den tredje kategorin är en planering av ekonomin i en omfattande skala utan att avskaffa marknaden, så som i det handlingsprogram som antogs vid slutet av det andra världskriget, där långtgående mål för en planering av ekonomin sattes upp. Den fjärde kategorin är en fullständig planering av typen sovjetiska femårsplaner.

Givetvis kan man tänka sig fler perspektiv på den ekonomiska demokratin och man skulle även kunna analysera andra eller fler begrepp, till exempel skulle man

kunna analysera det gemensamma ägandet och planhushållningen på samma sätt som den ekonomiska demokratin och inte bara deras förhållande till den ekonomiska demokratin. Det valet som jag här har gjort, att fokusera på den ekonomiska demokratin, beror dels på begreppets centrala betydelse genom socialdemokratins historia och dels på den ekonomiska demokratin beständighet som ett förespråkat begrepp och dess föränderlighet i betydelse.

2 Den svenska socialdemokratins historia

I striden mellan en reformistisk linje för en bibehållen stat och en revolutionär linje med en föresats att krossa staten föddes den svenska arbetarrörelsen. Den 6 november 1881 håller August Palm ett tal på hotell Stockholm i Malmö som inleder den socialistiska agitationen i Sverige och blir startskottet för den svenska arbetarrörelsen (Lindgren 1981 [1931]:12). Palms tal är inte marxistiskt i den bemärkelsen att det pratas om utsugning av arbetarna, istället fokuserar det den orättvisa fördelningen av avkastningen av produktionen. Men det är synen på staten som främst skiljer den tidiga svenska arbetarrörelsen från marxismen. Marx menade att staten bör avskaffas eftersom den är borgerlig och därför aldrig kan användas för att företräda proletariatets intressen (Marx 1960 [1847]:42f). Palm menade istället att staten skulle kunna användas i arbetets tjänst (Palm 1981 [1881]:109).

Fem år senare håller Hjalmar Branting ett tal i Gävle som senare utkommer i tryckt form och som möjligtvis är den första skriften i svensk socialdemokratisk historia som antar en programartad form. Till skillnad från Palm så talar Branting om att lägga hela produktionen i den arbetande befolkningens händer och staten ges ingen huvudroll i detta (Branting 1970 [1886]).

Denna teoretiska splittring mellan reformister och revolutionärer fortsätter och på Socialdemokraternas första kongress 1889 är det taktikfrågorna – revolution eller demokrati, konflikt eller samarbete – som hamnar i fokus. På den första punkten om revolution eller demokrati antogs ett kompromissförslag i form av en resolution föreslagen av Branting:

Det nutidsprogram vi uppställt och arbeta för är det bästa vittnesbördet om att vi ingalunda för vår del sträva efter en våldsam revolution [...] Revolutioner kunna aldrig 'göras'; men skulle de styrandes blindhet och egoism frammana den våldsamma revolutionen som förtvivlans självhjälp, är vår plats given och vi redo att göra allt för att åt folket erövra och bevara så värdefulla frukter som möjligt av striden, på det att dess offer ej må ha skett förgäves (Tingsten 1941:21f).

Den andra frågan, samarbete eller konflikt, handlar också om hur man såg på den stundande revolutionen. I denna fråga gick det inte att kompromissa, man var tvungen att välja den ena eller den andra vägen (Tingsten 1941:28f). Branting (1970 [1886]II) uttryckte sin vilja att möjliggöra samarbete med liberalerna för att kunna ”göra kort process med det kungliga, kyrkliga och junkerliga tyranni” och

sedan detta gjorts ”få fritt armbågsrum att utkämpa med liberalismen striden om herraväldet”.

Vid kongressen 1889 hamnade den revolutionära retoriken ganska snabbt allt mer i bakgrunden och den parlamentariska vägen var den som skulle vandra. Den allmänna och loka rösträtten blev huvudmålet. Men rösträtten sågs i första hand som ett medel för sociala reformer och inget självändamål (Tingsten 1941:44, 61).

Det första partiprogram som antogs på kongressen 1897 är till stor del en kopia av det tyska Erfurtprogrammet. Programmet är uppdelat i två delar, i den första delen presenteras de allmänna grundsatserna och den andra delen utgörs av ett politiskt program i punktform (SAP 1897), ett upplägg som har bestått ända fram till 2001 års partiprogram. Den första punkten i programmets andra del var ”allmän, lika och direkt rösträtt vid politiska kommunala val för alla till myndig ålder hunna medborgare” (ibid:14).

Efter hårt arbete i rösträttsfrågan av Socialdemokraterna, bland annat med en tre dagars demonstrationsstrejk 1902, genomförde Lindmans högerregering 1907-1909 representationsreformen vilket gav det stora flertalet vuxna män rösträtt till andra kammaren (Tingsten 1941:65f). En viktig anledning till att högern svängt i denna fråga var att allt fler industriarbetare klättrade över penningstrecket för röstberättigande och för att trycket för den allmänna rösträtten ökade när allt fler länder införde den. (Lewin 1992:95ff).

Efter införandet av den demokratiska reformen fortsatte Socialdemokraterna arbetet för att bygga ut den representativa demokratin till fullo. I partiets praktiska verksamhet fortsatte man på den utstakade parlamentarisk-reformistiska linjen. (Tingsten 1941:66f). De diskussioner som uppstod inom partiet i fråga om den parlamentariska taktiken handlade i stor utsträckning om samarbetet med liberalerna och om Socialdemokraternas arbete i riksdagen skulle ses som en möjlighet att lägga fram radikala reformförslag, driva igenom dessa och tillskansa sig den politiska makt som behövdes för ett socialistiskt maktövertagande, eller om det endast var ett agitationsforum (Tingsten 1941:68). De revolutionära tendenserna som fortfarande fanns inom partiet var en av orsakerna, tillsammans med den inre organisationen, till partisprängningen 1917 (Lindkvist 1982:16). När kommunisterna allt mer drogs mot en auktoritär ideologi kom demokratin att bli mer och mer central för Socialdemokraterna (Hansson 1935 [1926]:7ff).

Socialdemokraterna såg sig nödgade att inta en mer radikal oppositionspolitik. Detta på grund av hungerdemonstrationer, bildandet av Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti och den ryska revolutionen (Tingsten 1941:70f). Även bland partistyrelsen fanns det de som ville utnyttja den situation som uppstått. Bland annat ville den unge framtida partiordföranden Per Albin Hansson att man skulle vidta stridsåtgärder, i ett första skede arbetsnedläggning, om inte den av Carl Swartz ledda högerregeringen gick kraven till mötes om att införa allmän rösträtt till andra kammaren för alla myndiga män och kvinnor. Vid ett partistyrelsemöte 20-23 maj 1917 ägde en votering i frågan rum och vanns av den moderata delen av partiet (ibid:77f).

När rösträtten väl hade blivit allmän 1919 blev demokratin av central betydelse, inte bara som taktik utan som ett egenvärde som skulle försvaras och man kritiserade bolsjevikerna i Ryssland för att ha gripit makten med våld på

odemokratisk väg. Kritiken riktade sig inte till störtandet av tsarväldet, utan mot bolsjevikernas skräckvälde (Branting 1970 [1919]).

Partiprogrammet från 1920 togs fram i den radikala stämningen som rådde under ett antal år efter första världskriget och är det mest ortodox marxistiska partiprogrammet Socialdemokraterna någonsin producerat (Lewin 1992:228).

Efter införandet av den allmänna och lika rösträtten och parlamentarismens vinst över kungamakten förändrades det politiska landskapet. Förutsättningarna för samarbetet mellan Socialdemokraterna och Liberalerna försvann. Under lång tid, ända sedan tullfrågan hade lösts, hade vattendelaren i svensk politik varit författningsfrågorna och striden hade stått mellan höger och vänster, med de konservativa på den ena sidan och liberaler och socialdemokrater på den andra. Nu drogs gränsen mellan Socialdemokraterna och de borgerliga och striden kom att stå om statens inflytande i näringslivet (Lewin 1992:166).

Så småningom började även högern att acceptera det liberala frihetsbegreppet och motsatte sig alla försök från socialdemokratiskt håll att låta staten få inflytande över ekonomin. De borgerliga hänvisade till Adam Smiths harmonilära och hävdade att inga ingrepp fick ske i näringslivet för att det kunde skada de rikedomsbildande krafterna (Lewin 1992:167ff). Socialdemokraterna vid denna tid inget parlamentariskt utgångsläge för att driva en utpräglad socialistisk politik. Det var även så att man hade svårt att motivera ingripande i näringslivet då man saknade teoretiska förutsättningar och det privata näringslivet upplevde en period av stark tillväxt (Ruin 1986:216).

Det framträdde ett stort problem mellan det långa och det korta perspektivet för Socialdemokraternas politiska arbete. Detta symboliseras på ett tydligt sätt av den stora diskrepansen mellan de allmänna grundsatserna och det politiska programmet som fortfarande stod att finna i det partiprogram som antagits på kongressen 1920 (SAP 1920). Man försökte komma runt detta problem genom att omtolka Marx och Engels. Man menade att man inte kunde sitta med armarna i kors, utan att den av Marx givna prognosen för kapitalismens fall byggde på att alla fortsatte att handla enligt sina intressen (Lewin 1967:22ff). Det fanns även en ovilja att beröra när och hur överföringen av produktionsmedlen skulle läggas i folkets händer och socialismen införas (Wigforss 1970:55).

Även om Socialdemokraterna hade svårt att få igenom sin politik förlorade inte tron på demokratin. Demokratiseringen av landet var partiets största bedrift och istället fanns en önskan att utöka demokratin.

Skall det svenska samhället bli det goda medborgarhemmet måste klasskillnaden avlägsnas, den sociala omsorgen utvecklas, en ekonomisk utjämning ske, de arbetande beredas andel även i det ekonomiska förvaltandet, demokratin genomföras och tillämpas även socialt och ekonomiskt (Hansson 1948 [1928]:152f).

Detta uttryckte Per Albin Hansson i andra kammaren 1928 i kritik av den bristande reformviljan hos den borgerliga regeringen.

Under hela 1920-talet var arbetslösheten hög, vilket var svårt för liberalerna att förklara då deras harmonilära innebar att det skulle uppstå full sysselsättning om endast marknadskrafterna fick råda fritt. Socialdemokraterna som i och för sig

inte gav mycket för Adam Smiths idé om den osynliga handen, hade också svårt med den höga arbetslösheten. Man saknade instrumenten för att kunna angripa problemet. Den förklaring som gavs till arbetslösheten av liberalerna, att lönerna var för höga, var den förklaring som fanns till buds (Lewin 1992:175ff).

Ernst Wigforss ansåg att arbetslösheten inte var en olöslig fråga. Han fann sin inspiration från Marx underkonsumtionsteori och menade att man i dåliga tider borde investera pengar i produktionen och sätta folk i arbete genom riktiga jobb med full lön (Lewin 1967:59ff). Han nådde fram med ett handlingsprogram mot arbetslösheten flera år innan Keynes utkom med sin nya ekonomiska teori i verket *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Wigforss fann stöd för sitt handlingsprogram hos partiet och 1930 motionerade Socialdemokraterna för en total omläggning av den ekonomiska politiken (Lewin 1992:179f).

Samtidigt som Wigforss lyckades lägga om den ekonomiska politiken och ledde partiet bort från socialiseringsvägen försökte Hansson ställa om partiet från ett parti för en given klass till ett parti för folket. Detta genom att peka på de gemensamma intressena hos folkflertalet jämte de få storkapitalisterna (Hallberg & Jonsson 1993: 79).

Till slut nådde den ekonomiska krisen Sverige och frågan om detta möjligen var den stora krisen som Marx förutspådde väcktes på kongressen 1932. Per Albin Hansson, som öppnade kongressen med ett hyllningstal till demokratin (Hansson 1948 [1932]:176ff), tillsammans med övriga toppnamn inom partiet menade att det inte fanns något som talade för att detta var krisen som skulle rasera det kapitalistiska systemet och att tiden därför inte var mogen för omfattande socialiseringar. Istället skulle man använda krisen för att driva igenom den nya arbetslöshetspolitiken (Hansson 1935 [1932]:101f; Wigforss 1998 [1932]:58ff).

Detta var en stor vändpunkt för socialdemokratisk politik i Sverige, nu hade man skapat sig en väg framåt. Man hade varit fast mellan en socialiseringspolitik som inte gick att genomföra och en liberal ekonomisk teori. Wigforss menade att man nu kunde lämna socialiseringspolitiken bakom sig och istället fokusera på planhushållningen och på det sättet uppnå ekonomisk demokrati (Wigforss 1948:33f). Fortsatt menade han att den nya politiken inte bara var en möjlig väg bort från socialiseringsfrågan, utan också var bättre på att minska de ekonomiska ojämlikheterna i samhället och ge inflytande åt samhället över ekonomin (Wigforss 1998 [1949]: 111f). 1932 bildade Socialdemokraterna en minoritetsregering efter fyra år av borgerlig koalitionsregering. De nya ekonomiska teorierna formulerades som en krispolitik och blev den nya regeringens främsta uppgift (Hansson 1935:114ff).

Under andra världskriget begravdes stridsyxan mellan partierna i planhushållningsfrågan, men efter kriget återupptog man gamla positioner. Tiderna hade dock förändrats och de borgerliga hade accepterat det socialdemokratiska målet om full sysselsättning och krispolitikens framgångsrika utformning. Man skulle kunna tro att detta skulle leda till ett närmande mellan de borgerliga och Socialdemokraterna, men Socialdemokraterna fortsatte förverkligandet av sin planhushållningsideologi genom mer radikala förslag (Lewin 1992:214ff).

På kongressen 1944 presenterades ett nytt partiprogram och ett handlingsprogram, kallat efterkrigsprogrammet, för den ekonomiska politiken. Det nya partiprogrammet fick en mindre marxistisk språkdräkt, ord som "utsugning", "utarmning" och "klasskamp" saknas och mer fokus lades på de omedelbara samhällsförändringarna. Det är också det första partiprogrammet som uttryckligen förespråkar ekonomisk demokrati (SAP 1944). Efterkrigsprogrammet visar på den politik som ska föras för att uppnå (1) full sysselsättning, (2) rättvis fördelning och höjd levnadsstandard och (3) större effektivitet och mera demokrati inom näringslivet (Efterkrigsprogrammet 1944). Denna radikaliserings av den praktiska socialdemokratiska politiken resulterade i att gränsen mellan blocken bestod (Lewin 1992:223).

I och med det nya partiprogrammet och handlingsprogrammet lämnade man definitivt socialiseringspolitiken och bytte ut den mot planhushållningspolitiken. Man framförde den nya politiken i direkt polemik med den gamla, "En planmässig hushållning är inte det samma som socialisering i betydelsen av samhällets äganderätt till alla produktionsmedel eller till en i förväg bestämd del av produktionsmedlen" (Efterkrigsprogrammet 1944).

Efter kriget hade Socialdemokraterna absolut majoritet i den första kammaren och hälften av platserna i andra kammaren, som tillsammans med kommunisternas femton mandat gjorde det möjligt för Socialdemokraterna att driva den politiken de ville. På grund av det parlamentariska läget fick de borgerliga partierna fick mobilisera motståndet i form av argumentation och publikationer i större skala.

I valrörelsen inför valet 1948 ökade propagandan mot planhushållningen. Valet blev en katastrof för kommunisterna samtidigt som Folkpartiet mer än fördubblade sin andel av rösterna, men nästan uteslutande på bekostnad av Högerpartiet och Bondeförbundet. Socialdemokraterna kunde behålla sin majoritet i båda kammarna med hjälp av de mandat kommunisterna hade kvar (Lewin, Jansson & Sörbom 1972:147f).

Efter valrörelsen lugnade debattklimatet ner sig, Socialdemokraterna beslöt sig för att avstå från att genomdriva efterkrigsprogrammets näringspolitik och istället satsa på samverkan och ekonomisk stabilisering. Samtidigt så mildrade de borgerliga partierna sin kritik av den socialdemokratiska politiken (Lewin 1967:360f). Denna era av samförstånd fortsatte under högkonjunkturen på 50-talet och man avskaffade den ena efter den andra regleringen av näringslivet som trätt i kraft under kriget (ibid:348ff).

Högkonjunkturen bestod och det ökade välståndet gav liberalerna ny ideologisk glöd. Folkpartiets ledare Bertil Ohlin ansåg att det var de liberalas uppgift att minska statens andel av nationalinkomsten (Lewin 1992:275ff). I praktiken hade de borgerliga partierna gjort det motsatta sedan 20-talet. De hade de accepterat och medverkat till en utökning av den offentliga sektorn på bekostnad av den privata och efterhand accepterat de flesta reformerna som Socialdemokraterna drivit igenom (Wigforss 1970: 55f; Ohlin 1936:68f).

Iden om behovet av den starka staten för att trygga medborgarnas levnadsstandard föddes i den socialdemokratiska debatten på 50-talet. I och med samförståndets födelse efter valet 1948 och de två dåliga valen 1952 och 1956

höjdes kritiska röster inne från partiet. Man hade övergett den socialistiska politiken i och med att man inte velat genomföra efterkrigsprogrammet och istället inriktat sig på att endast administrera det växande välståndet. Det höjdes krav på en förnyad ideologiskt driven politik (Lewin 1992:282f). Då trädde Erlander fram och visade på en ny väg framåt, den sociala välfärden skulle utökas. Det var iden om staten som garant för ett bra liv för alla medborgare från födsel till pension (Erlander 1976:258).

Socialdemokraterna presenterade därmed en ny politik utformad efter slutsatser av samhällsutvecklingen som var raka motsatsen till de borgerligas. När de borgerliga menade att det nya välståndssverige gjorde att allt fler fick sina grundläggande behov tillgodosedda och att det därmed fanns utrymme för att minska de offentliga utgifterna menade Socialdemokraterna att kraven och förväntningarna på samhället hade ökat i samma takt som välståndet och att välståndet i sig gav en möjlighet att uppfylla dessa förväntningar.

Den första stora striden mellan de nya tankarna om välfärden i den starka staten stod om tjänstepensionen. Socialdemokraterna ville ha en obligatorisk tjänstepension som betalades in av arbetsgivaren till en statlig fond. Detta motsattes av de borgerliga som förespråkade iden om bottenrygghet och att allt utöver det skulle betalas på frivillig basis. Folkomröstningen stod om tre alternativ, ett med obligatorisk anslutning och två baserad på frivil anslutning (ibid:290f).

Efter regeringskris och nyval, som resulterade i att de två blocken fick 115 mandat var. Efter att en folkpartist lagt ner sin röst i tjänstepensionsfrågan slutade omröstningen 115 för en obligatorisk tjänstepension mot 114 mot. vid det ordinarie valet 1960 efter genomröstandet av det nya pensionssystemet förlorade de borgerliga de mandat man lyckats vinna sedan valet 1948 (ibid:293f).

Efter striden om tjänstepensionen återgick allt till det vanliga, högkonjunkturen fortsatte samtidigt som Socialdemokraterna knöt allt närmare band med näringslivet. 60-talet kom och i takt med att åren gick var det som om de politiska motsättningarna minskade mellan socialdemokrater och borgerliga, som i allt större utsträckning accepterade utvecklingen och den riktning samhället tog (Myrdal 1961:31ff). 60-talet var den svenska modellens storhetstid och den svenska medelvägen var omtalad och välkänd. Det som gjorde det svenska systemet så speciellt kan delas upp i tre delar. Det första var det omfattande välfärdssystemet som var skattefinansierat och generellt, i motsatts till ett behovsprövat system. Det andra var lugnet och samarbetsviljan på arbetsmarknaden med få stridsåtgärder och centrala förhandlingar. Det tredje var kompromissviljan hos de politiska partierna och deras förmåga till att ta långsiktiga och rationella beslut (Ruin 1986:12ff).

I högkonjunkturen och samförståndets kölvatten tycktes stora konflikter vara överspelade, alla var vinnare, tillväxten fortsatte, näringslivet blomstrade och lönerna ökade. Men i början av 70-talet började tillväxten i sig att ifrågasättas och mot den ställdes en ekologisk grundsyn med hänsyn till miljön, småskalighet och regional balans. Det var frågan om kärnkraften som verkligen gav kraft åt denna nya ideologi. När riksdagen 1975 skulle ta ställning i energipolitiken hade en konflikt uppstått som skar rakt igenom både det socialistiska och det borgerliga

blocket. Socialdemokraterna menade att energipolitiken behövde precis som alla andra politikområden underordnas välfärds målen (Lewin 1992:313f). Högern stödde Socialdemokraterna, liberalerna var något försiktigare och ansåg att man kunde minska energibehovet och bygga ett par kärnkraftsreaktorer mindre. Centern ville istället inte bygga några nya och de fem som redan var i bruk skulle vara avvecklade till 1985 (ibid:318ff).

Den välkända gruvstrejken i de norrländska malmfälten ägde rum vintern mellan 1969 och 1970, denna följdes sedan av flera både lagliga och olagliga strejker bland annat så gick SACO ut i en stor strejk 1971. Och mellan 1970 och 1976 genomfördes flera reformer för att öka löntagarnas demokratiska inflytande i arbetslivet (Berggren 2010:429). Det var även detta årtionde året 1972 som den då relativt ny tillträdde partiordföranden Olof Palme gjorde ett TV-uttalande där USA:s bombningar av Hanoi fördömdes och jämfördes med bland annat nazisternas illdåd (Palme 2009 [1972]:64). Detta TV-tal var inte en tillfällighet, Palme lade fokus på utrikes politiken som ingen annan svensk socialdemokratisk statsminister gjort (Berggren 2010:443)

Efter 44 år vid makten förlorade Socialdemokraterna valet 1976. Det var inga stora förskjutningar av röstandelarna mellan partierna och en av de viktigaste frågorna för förklaringen av förskjutningen var kärnkraften. Men än viktigare kan frågan om löntagarfonderna ha varit.

Socialiseringsfrågan hade varit central för den tidiga arbetarrörelsen. Det var det privata ägandet av produktionsmedlen som var förutsättningen för arbetskraften som en vara och möjliggjorde utsugningen av arbetarna. Frågan hamnade i bakgrunden i strävan efter den allmänna rösträtten och parlamentarismens införande. Under 20-talet skulle socialiseringen lyftas upp på dagordningen, men Socialdemokraterna var inte redo och hade inte de verktyg som krävdes. Den stora krisen som Marx talade om infann sig aldrig och partiet saknade en teoretisk syn på utvecklingen som behövdes.

Lösningen på problemet presenterades under 30-talet och gav man upp den radikala socialiseringspolitiken för en mer pragmatisk expansionistisk arbetslöshetspolitik. Den nya inställningen innebar att det privata näringslivet kunde behållas så länge full sysselsättning uppnåddes under effektiv produktion och endast om näringslivet misslyckades skulle förstatliganden äga rum. När man fortsatte på denna planhushållningslinje efter krisen och fortsatte att stärka köpkraften hos den breda massan och började bygga upp välfärdssamhället uppstod ett problem: penningvärdet minskade. Det kom ingen ny kris efter kriget så som Socialdemokraterna hade trott och ekonomin fortsatte att stimuleras i en stark högkonjunktur (Lewin 1967:74f).

För att lösa de problem som uppstod föreslog två LO-ekonomer, Gösta Rehn och Rudolf Meidner, höga skatter för företagen under högkonjunkturen och en solidarisk lönepolitik. Den solidariska lönepolitiken innebar att facken inte skulle sträva för att öka lönerna så mycket som möjligt inom de högeffektiva industrierna, samtidigt som man för utjämnandet av lönerna mellan arbetarna skulle kräva större löneökningar än vad som egentligen var möjligt för de arbetare som jobbade för de mindre lönsamma företagen (Lewin 1992:355f). Resultatet av detta blev att makt- och förmögenhetskoncentrationen ökade. I skuggan av detta

presenterade Meidner (1975) en lösning genom så kallade clearingfonder. Med dessa fonders hjälp skulle man omfördela löneuttaget utan att gynna storföretagen i den utsträckning man gjort. Löntagarfonderna skulle omfatta flera företag, vara kollektivt ägda och omfatta en utjämningsfond som skulle samla och fördela avkastningen från samtliga aktier. Nu hade åter igen ägandefrågan kommit upp för diskussion. Vissa drog slutsatsen att välfärdspolitiken hade blivit oframkomlig för ekonomisk jämlikhet och menade att det nu var tid att åter igen se till ägandefrågan.

Motsättningarna mellan partierna i frågan om löntagarfonderna handlade inte om att vissa var för och andra var emot fonderna. Löntagarfonder har en lång tradition inom liberalismen tillbaka till John Stuart Mill och under 1800-talet drevs frågan av liberaler runt om i Europa. I Sverige drev liberalerna vidare frågan och det var på uppdrag av Folkpartiet som den statliga utredningen om löntagarfonder tillsattes 1975. Motsättningarna hade att göra med utformningen av fonderna. Socialdemokraterna och kommunisterna ville ha kollektiva fonder med facket som största ägare och utan rätt för den enskilde att plocka ut sin andel. De borgerliga ville ha fonder med personligt ägande och full förfoganderätt över sin andel (Lewin 1992:360f).

Efter att ha företrätt två olika linjer frågan om löntagarfonder i valet 1976 som förlorades, tillsatte partiet och LO en arbetsgrupp för att samla sig kring en linje. Nu lät det väldigt annorlunda jämfört med Meidners originalförslag. Nu skulle inte fonderna förändra det ekonomiska systemet och de skulle inte beröva de nuvarande kapitalägarna deras tillgångar. Man skulle lägga fram ett förslag som inte minskade utdelningen till enskilda aktieägare. Det nya huvudmotivet var inte att avveckla privatkapitalismen utan att öka kapitalbildningen med löntagarfonderna när det nu var ekonomiskt dåliga tider. Det gick inte att dölja den ideologiska urvattning som det nya förslaget representerade (Lewin 1992:363ff).

Efter ytterligare ett valnederlag var det många inom partiet som var besvikna och menade att det var otydligheten med löntagarfonderna som var anledningen. Man började på nytt arbeta med löntagarfonderna och dess utformning och tog tillsammans med LO fram ett nytt förslag som behandlades av båda parter 1981. Den ideologiska oklarheten var så stor i förslaget att det gick att tolka på flera sätt vilket gjorde det möjligt att enas kring och partiledningen gavs ett fritt mandat att förhandla så som de fann bäst (Lewin 1992:264ff). Det förslag som 1983 efter en extraordinärt snabb handläggning presenterades för riksdagen var en stor ideologisk reträtt. Kjell-Olof Feldts berömda rader som publicerades av Stockholms-Tidningen: "Löntagarfonder är en jävla skit men nu har vi baxat dem ända hit" beskriver förmodligen bäst den känsla som partitoppen hade vid arbetet att driva igenom löntagarfonderna och det var nog inte med någon större mängd negativa känslor som man såg den borgerliga regeringen som tillträdde 1991 avveckla dem (ibid:377ff).

I början av åttiotalet hade Sverige de minsta skillnaderna i inkomstnivå någonsin. Den sociala mobiliteten hade också ökat på ett sätt som var unikt i världen och Sverige hade även blivit ett av de länderna med lägst andel kvinnor utanför arbetsmarknaden. Samtidigt började det starka samhället ifrågasättas både

utanför och inom arbetarrörelsen (Berggren 2010:610ff). Nyliberala ekonomiska teorier hade i världen ersatt de Keynesianska. De gick ut på lägre skatter, avregleringar, privatiseringar, acceptans av omfattande arbetslöshet och ett större fokus på att öka utbudet av varor och tjänster istället för att stimulera konsumtionen (Friedman 2012 [1980] 99f, 114ff, 372ff).

För att lösa en pågående ekonomisk kris antogs ett förslag om devalvering och 1982 sänktes värdet på den svenska kronan med 16 % (Berggren 2010:616). I övrigt kan den första halvan av åttiotalet sammanfattas med en ökande konfliktinställning i svensk politik och ett allt mer tilltagande Palmehat (ibid:630ff).

Avregleringen av kreditmarknad hade släppt fram en våg av konsumtion och krav på höga löneökningar hade följt med allt för hög inflation som resultat (Carlsson 2003:305). Socialdemokraterna försökte få till stånd förhandlingar med arbetsmarknadens parter 1990, efter att ha misslyckats att få stöd för krispolitiken året innan, för att lyckas minska inflationen utan stigande arbetslöshet. Detta försökte man göra genom lönestopp, prisstopp, stopp för höjningar av aktieutdelning, hyresstopp och kommunalt skattestopp (ibid:296). Man förlorade dock riksdagsomröstningen och regeringskrisen var ett faktum. Stödet sjönk och året efter förlorade man valet (ibid:338).

De ekonomiska svårigheterna fortsatte och den svaga svenska bytesbalansen och den svaga finansiella positionen ledde till spekulativa attacker på den svenska kronan. 1992 i ett försök att försvara kronan höjde den svenska riksbanken marginalräntan till 500 %. Detta ledde till stora fall i investeringar och sysselsättning (Schön 2012:506).

När Socialdemokraterna återtog regeringsmakten 1994 stod man inför det stora problemet att ta sig ur den ekonomiska krisen. Det var stora budgetnedskärningar och skattehöjningar som gällde (Persson 2007:82ff). Kritiken var på sina håll från inom det egna partiet mot ledningen. Här hade man åter efter tre år av borgerligt styre fått en socialdemokratisk regering. Men denna regering gick hårdare åt med nedskärningarna än den borgerliga (ibid:101).

Vid millenniumskiftet hade den svenska ekonomin vänt och möjligheterna återvände för satsningar. Dessa satsningar lades på skola, vård och omsorg (ibid:265ff). Inga satsningar gjordes på en förändring av ekonomin och det diskuterades inte heller, det fanns närmare ett förbud att diskutera ekonomisk demokrati under Perssons tid som partiordförande (Rothstein 2012:10).

Sedan Perssons avgång 2007 har Socialdemokraterna haft inte mindre än tre partiordföranden, den ideologiska debatten har saktat in och fokus ligger på att återfå regeringsmakten efter valet 2014.

3 Analys

I detta avsnitt har tre olika perspektiv på den ekonomiska demokratin som begrepp – medel eller mål, ägandeförhållande samt organisering av ekonomin – analyserats för att kunna beskriva förändringen av betydelsen som getts begreppet. Genom denna metod kan man skapa sig en övergripande bild av den ideologiska utvecklingen inom det Socialdemokratiska partiet. Detta kapitel avslutas med en summering av den ekonomiska demokratin innehållsmässiga förskjutning och ett klarläggande av vad detta innebär för det ideologiska ställningstagandet partiet gör genom de olika partiprogrammen.

Synen på den ekonomiska demokratin som antingen ett medel eller ett mål klargörs genom att först visa på vilket mål som föreligger och sedan hur detta mål ska uppnås. Antingen är den ekonomiska demokratin målet och då måste vägen dit kartläggas, eller så finns det ett annat mål och då måste den ekonomiska demokratin plats i arbetet för att uppnå detta mål beskrivas. Det finns även som tidigare nämnt en möjlighet för ett cirkelresonemang där den ekonomiska demokratin är ett medel för att uppnå ett mål som behövs för att förstärka den ekonomiska demokratin vilket då används för att nå det givna målet och så vidare.

Analysen av ägandeförhållanden i produktionen görs genom att placera uppfattningen av vad som är ett önskvärt ägandeförhållande i relation till den ekonomiska demokratin. Uppfattningen av vad som är ett önskvärt ägandeförhållande delas in i en av fyra kategorier varav den första endast är av teoretisk karaktär och inte antas i praktiken. Den första kategorin står för ett ägande av produktionsmedlen helt i privat regi. Eftersom detta dels är oförenligt med en socialdemokratisk politik och dels är oförenligt med alla, av mig kända, definitioner av ekonomisk demokrati används denna kategori aldrig i praktiken. Den andra kategorin står för ett önskat offentligt ägande i den utsträckningen det behövs för att säkerställa en viss nivå av välfärd. Den tredje kategorin står för offentligt ägande i den utsträckning att det säkrar en effektiv produktion – det offentliga ska alltså ta över när det privata näringslivet inte klarar av att tillgodose en effektiv välfärd för alla medborgare. Den tredje kategorin förespråkar en större andel av produktionsmedlen i offentlig ägo än den andra kategorin. Slutligen står den fjärde kategorin för att all produktion ska ske i offentlig regi. Men i själva verket är det inte riktigt all produktion, den produktion som görs i liten skala för självhushållning berörs inte.

Organiseringen av ekonomin analyseras på ett liknande sätt som ägandeförhållandena. Vad som är en önskvärd organisering av ekonomin delas också in i fyra kategorier. Den första kategorin står för organiseringen av ekonomin i form av en fullständigt fri marknad. Då detta aldrig har förespråkats av Socialdemokraterna, och inte är förenligt med någon definition av ekonomisk demokrati, innebär det att denna kategori i praktiken aldrig antas. Den andra

kategorin står för ett statligt inflytande över ekonomin i den utsträckningen som krävs för att trygga vissa grundläggande rättigheter, till exempel rätten till bostad. Den tredje kategorin står för övergripande statliga ingripanden i näringslivet för att kunna kontrollera ekonomin. Den fjärde kategorin står för total statlig planering av hela produktionen.

Innan analysen av den begreppsliga betydelsen av ekonomisk demokrati presenteras så ska det noteras att det först är vid övergivandet av socialiseringslinjen som den ekonomiska demokratin hamnar i förgrunden och först i 1944 års partiprogram begreppet uttryckligen används. Inte för att den ekonomiska demokratin var oviktig innan utan snarare för att det var underförstått att om alla produktionsmedel socialiserades så skulle makten hamna under allas gemensamma bestämmande, alltså under demokratisk kontroll. Arbetarklassen skulle bli ekonomiskt frigjord och ekonomiskt självständig, deras beroende av kapitalet skulle upphävas genom att de skulle organisera produktionen som låg i samhällets ägo efter socialistiska principer. Detta var det stora målet i den unga socialdemokratin i Sverige (Wigforss 1970 [1908]:77).

3.1 Partiprogrammen

Eftersom begreppet ekonomisk demokrati inte används i de fyra första partiprogrammen får man leta efter innebörden av begreppet i andra skrifter från den tiden, som den av Wigforss som hänvisas till ovan. Precis som den politiska demokratin så sätts den ekonomiska demokratin i direkt motsatts till fåtals välde, för att använda Wigforss ord så innebär detta ”upphävandet av arbetarens beroende av kapitalet [...] blir arbetarens enda utväg att skaffa sig herravälde över kapitalet” (Wigforss 1970 [1908]:77). Med en sådan indirekt tolkning ska jag analysera den ekonomiska demokratin som medel eller mål i den socialdemokratiska idévärlden.

De första fyra partiprogrammen, 1897, 1905, 1911 och 1920, är lika i sin syn på målet för socialdemokratin. Målet ligger i upplösandet av klassamhället. 1897 och 1905 har precis samma skrivelse där det står ”en kamp, som aldrig skall upphöra, förrän arbetareklassen upphört att vara en klass af lönarbetare” (SAP 1897:14; SAP 1905:20). I 1911 års partiprogram heter det att ”Socialdemokratin vill alltså avskaffa klassväldet” (SAP 1911:25). 1920 har man formulerat målet som att ”denna klasskamp skall icke upphöra, förrän samhället så omdanats, att den kapitalistiska utsugningen helt är upphävd, klassamhället fallit och massfattigdomen avskaffad” (SAP 1920:34). Dessa olika uttryck för viljan att nå det klasslösa samhället ligger helt i linje med marxismen och i det kommunistiska manifestet står att läsa: ”I stället för det gamla borgerliga samhället med dess klasser och klassmotsättningar kommer ett samhälle, där varje enskilds fria utveckling är villkoret för allas fria utveckling” (Marx 1954 [1847]:43).

Den ekonomiska demokratin i betydelsen av en antites till ekonomiskt fåtalsvälde ses i de fyra första partiprogrammen som ett medel för att nå detta mål. I partiprogrammen från 1897 och 1905 formuleras det med att det klasslösa

samhället ”kan endast ske genom upphäfvandet af det privatkapitalistiska monopolet på produktionsmedlen” (SAP 1897:14; SAP:1905:20). 1911 heter det att ”de privatkapitalistiska monopolen överförs till samhällelig kontroll” (SAP 1911:25). Partiprogrammet från 1920 har en liknande formulering, men med än starkare fokus på ägandet. Avskaffandet av klassamhället:

[...] kan endast ske genom att upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning samt genom att ersätta den nuvarande planlösa varuproduktionen med en socialistisk, efter hela samhällets verkliga behov planlagd, för välståndets höjande stegrande produktion (SAP 1920:34).

Fram till och med 1920 ser vi en uppfattning av den ekonomiska demokratin som skulle kunna kallas den klassiska uppfattningen. Den innebär helt enkelt samhällets ägande och planerande av hela produktionen (Rothstein 2012:16). Det föreligger ett likhetstecken mellan det gemensamma ägandet av produktionsmedlen, planerandet av produktionen och den ekonomiska demokratin. Undantaget är 1911 års program där det står att, ”där produktionsmedlet och arbetet ännu finnas förenade på samma hand (självständigt småbruk eller småhantverk) är detta krav fyllt” (SAP 1911). Kravet som är uppfyllt är att det inte kan finnas någon kapitalistisk utsugning om det inte finns någon kapitalist som tjänar pengar på någon annans arbete. Att man undantar vissa produktionsmedel från socialisering ligger i framgången för vänsterfalangen inom partiet, den del som bryter sig ur 1917 (Kokk 2001:23). Då den större delen av partiet var av en sådan uppfattning att dessa former ändå skulle trängas undan av stordriften och upphöra att existera och för att det handlar om produktion för självhushållning eller för den egna privata inkomsten, behandlar jag även 1911 års program som förespråkande en socialisering av alla produktionsmedel.

När Socialdemokraterna antar ett nytt partiprogram 1944 har en livlig diskussion om den ekonomiska demokratin pågått länge vid sidan av ett annat besläktat begrepp – industriell ekonomi (Wigforss 1970 [1923]:99; Hansson 1935 [1928]:26f; Hansson 1935 [1932]:92ff). Nu har också fokus flyttats från det klasslösa samhället som mål för den socialdemokratiska politiken till målet att organisera ekonomin på ett sätt som radikalt skiljer sig från det kapitalistiska. Man erkänner även att den borgerliga demokratin har ”tagit del i arbetet att röja undan rättsliga och politiska klassprivilegier” (SAP 1944:44) Sedan fortsätter skrivelsen med vad Socialdemokraterna vill göra, ”att röja undan de ekonomiska” klassprivilegierna (ibid.). Detta är det första programmet där man ser en framflyttad roll för den ekonomiska demokratin, den börjar utgöra ett mål i sig. Detta ligger helt i linje med det handlingsprogram som antogs på samma kongress och som cementerar den politiska väg som Socialdemokraterna började vandra för att ta Sverige ut ur krisen på 30-talet (Efterkrigsprogrammet: 190ff). Denna ekonomiska demokrati vill Socialdemokraterna införa på

[...] grundval av samhällets äganderätt eller samhällets kontroll över produktionsmedlen [...] samordna till en planmässig hushållning [...]

En sådan samordning kan endast komma till stånd under samhällets ledning och med en inriktning, att enskilt vinstintresse och enskilda gruppers intressen överhuvud underordnas de mål som samfällt eftersträvas (SAP 1944:44).

I den andra delen av partiprogrammet framställs vad syftet med den planmässiga hushållningen är:

En planmässig folkhushållning som syftar till
att fullständigt och effektivt utnyttja samhällets produktiva tillgångar,
att bereda hela den arbetsföra befolkningen tryggad sysselsättning,
och
att tillförsäkra alla medborgare en levnadsstandard svarande mot det gemensamma arbetets avkastning.
I all den omfattning det är nödvändigt för att förverkliga en sådan hushållning
samordnas de olika formerna av ekonomisk verksamhet under samhällets ledning, och
överförs i samhällets ägo
naturrikedomar,
industriföretag,
kreditanstalter,
transportmedel och kommunikationsleder (SAP 1944:47).

Programmet som var författat av partiideologen Wigforss var det första som inte krävde alla produktionsmedels socialisering. Det var också första gången i ett svenskt socialdemokratiskt partiprogram som en planering av produktionen inte innebar en strikt planering, så som den sovjetiska. Här hade man istället satt upp mål som skulle uppnås och tänkte sig en styrning av ekonomin för att uppnå dessa övergripande mål. Samtidigt förespråkas en generell planering av ekonomin och det föreligger hot om socialisering om det privata näringslivet inte kan uppfylla de krav som ställs på det.

1960 formuleras socialdemokratins mål i följande stycke:

För socialdemokratien är kravet på ekonomisk demokrati lika självklart som kravet på politisk. De befogenheter, som är knutna till innehav och förvaltning av stora förmögenheter, medför en maktfördelning i samhället, som strider mot detta krav [...] Den (socialdemokratien, förf. anm.) vill ge hela folket möjlighet att påverka de beslut i det ekonomiska livet, som avgör produktionens inriktning och produktionsresultatets fördelning. Konsumenternas intressen måste tillgodoses inom hela näringslivet. De anställda måste beredas ökat inflytande inom företagen. Målet är att göra alla människor till likvärdiga medarbetare i uppgiften att förvalta och förkovra de gemensamma produktiva tillgångarna (SAP 1960:57f).

Målet att omdana det ekonomiska systemet kvarstår precis som kravet på att detta ska ske på demokratisk väg och att slutmålet ska vara ekonomisk demokrati. Programmet inleds med att klargöra att:

Socialdemokraterna vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge varje individ möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv. I detta syfte vill socialdemokratien så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning, lägges i hela folkets händer (SAP 1960:52).

Kraven på gemensamt ägande har minskat jämfört med 1944 års program, något som föll väl ut med den praktiskt lagde partiordföranden och statministern Tage Erlander. Han såg det som viktigare att lösa problemen i samhället än att prata allt för mycket om en hypotetisk framtid och försätta sig i renläriga diskussioner (Ruin 1986:217). Programmet saknar ändå inte formuleringar för ett gemensamt ägande för vissa ändamål. ”Genom utvecklingen av statlig, kommunal och kooperativ företagsamhet har olika former skapats för en demokratisering av äganderätten” (SAP 1960:53). ”Den ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer är oförenligt med den demokratiska jämlikhetens principer” (SAP 1960:54). I dessa två citat ser vi en argumentation med demokratiska argument för ett gemensamt ägande i olika former. Det finns också utrymme för att överföra ”i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar, kreditinstitut och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att tillvarata viktiga medborgarintressen” (SAP 1960:64). Det som är intressant här i en jämförelse med samma punkt i 1944 års partiprogram är att det kan räcka med att underställa produktionen samhällets kontroll och att det inte är nödvändigt att socialisera delar av näringslivet som inte når upp till de demokratiskt ställda kraven. Detta uttrycks tydligt i en del av programmet som medger vissa styrkor i konkurrens mellan företag. Om det ger konkurrensfördelar att skapa färre och större företagsenheter ”är det särskilt angeläget att verksamheten bringas under demokratisk kontroll” (SAP 1960:58).

Om man i 1960 års program släppte de långtgående kraven på gemensamt ägande från 1944 så behöll man kraven på en demokratisk planering av hela ekonomin. Som citatet ovan visar så är det den demokratiska kontrollen som är viktig. Ägandet är bara viktigt i den utsträckning det fyller en direkt funktion för uppfyllandet av medborgerliga intressen. Detta framgår tydligt genom följande citat:

Vare sig den ekonomiska verksamheten bygger på enskild äganderätt eller på olika former av kollektiv äganderätt, måste den samordnas till en planmässig hushållning, om inte arbetskraft och materiella tillgångar skall gå till spillo i sysslöshet eller i en inte tillräckligt effektiv produktion. En sådan samordning kan endast komma till stånd under samhällets ledning och med en sådan inriktning att enskilt vinstintresse och enskilda gruppers intressen över huvud underordnas de mål, som samfällt eftersträvas. Planhushållningen måste inriktas på

att under bevarad samhällsekonomisk stabilitet trygga full sysselsättning och en rättvis fördelning av produktionen (SAP 1960:58f).

Betydelsen av den ekonomiska demokratin 1960 skilde sig från den uttryckt i 1944 års partiprogram i att det inte ansågs viktigt, eller önskvärt, att äga väldigt stora delar av de samlade produktionsmedlen, utan det räckte med att äga de som ansågs viktiga för att fylla vissa centrala funktioner, och där ville man hålla borta marknadsprinciperna. Vikten av samhällelig planering av produktionen var dock den samma.

På kongressen 1975 gav man genom det partiprogram som där antogs fortsatt samma betydelse åt den ekonomiska demokratin och fortsatte föra fram den som ett mål. Inledningen till avsnittet med namnet ”I hela folket händer” lyder, i något kortad version, som följer:

Socialdemokratin ställer arbetet i förgrunden för sin politik [...] Därför vill socialdemokratin förverkliga den ekonomiska demokratin, engagera hela folket i samhällsomvandlingen och låta den tekniska och ekonomiska utvecklingen underordnas människornas behov [...] Besluten om produktionens inriktning får allt mer vittomfattande verkningar för alla medborgares välfärd. Därmed stegras behovet av en demokratisk kontroll över ekonomin. Såväl en övergripande planmässig hushållning som lokala initiativ är nödvändiga [...] Socialdemokratin vill därför ersätta den nuvarande ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer där varje människa har rätt att [...] påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetets villkor [...] Därmed fullföljer arbetarrörelsen sin kamp för en genomgripande förändring av det svenska samhället, en kamp som inleddes med demokratiseringen av det politiska livet, fortsatte med den sociala utjämningen och nu i allt högre grad inriktas på demokratiseringen av det ekonomiska livet (SAP 1975:81f).

Inledningen visar tydligt på att målet med politiken är den ekonomiska demokratin, med vars införande man fullföljer det arbete med omdaning av samhället som man påbörjade i och med kampen för rösträtt.

Ägandet får precis som 1960 ingen framträdande roll och ses inte som ett egenvärde. Istället ska man ”pröva vilka former av ägande, företagande och nyskapande som bäst tjänar människornas krav på framåtskridande och välfärd” (SAP 1975:84). I samhällets ägo ska bara finnas de ”naturtillgångar, kreditinstitut och företag i all den omfattningen det är nödvändigt för att ta till vara gemensamma intressen” (SAP 1975).

Precis som i ägandefrågan har man samma inställning till planeringen av ekonomin som kom till uttryck i 1960 års partiprogram. Man ser ett allt större behov av central planering och ekonomisk kontroll över näringslivet: ”Därmed stegras behovet av en demokratisk kontroll över ekonomin. Så väl en övergripande planmässig hushållning som lokala initiativ är nödvändiga” (SAP, 1975:81).

Efter det omvälvande 80-talet antar man på Socialdemokraternas 31:a kongress år 1990 partiets åttonde partiprogram. I detta program ges den ekonomiska demokratin en mindre framträdande roll än den gavs i det föregående. Programmet inleds dock med ett ställningstagande för demokratiskt medbestämmande över produktionen och vissa delar av de två första styckena är kvar sedan det av Wigforss skrivna programmet från 1944 och lyder:

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en en möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv.

I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klass uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor” (SAP 1990:108).

Fortfarande finns det kvar vissa skrivelser om den ekonomiska demokratin som ett mål, men det förs fram flera mål som också ska uppnås och som presenteras som mer centrala än den ekonomiska demokratin, så som frihet, jämlikhet och solidaritet. Det förs här också ett cirkelresonemang där frihet, jämlikhet och solidaritet är grunden i det demokratiska samhället samtidigt ”som det endast är det demokratiska samhället, som kan förverkliga friheten, jämlikheten och solidariteten” (SAP 1990:110f). Innan detta resonemang förs lyfts dessa tre värden – frihet, jämlikhet och solidaritet – fram som de centrala värdena i socialdemokratin ideologiska världsbild och den socialdemokratiska politikens uppgift är att ”förverkliga ideerna om frihet, jämlikhet och solidaritet” (SAP 1990:108). Detta är första gången sedan 1920 som den ekonomiska demokratin i första hand ses som ett medel i ett socialdemokratiskt partiprogram.

I synen på äganderätten förändras inte mycket från 1975, den ges fortsatt en mindre viktig roll: ”Från demokratiska utgångspunkter är det således bestämmanderätten över produktionen och produktionsresultatets fördelning, som är det centrala, inte äganderätten” (SAP 1990:130). Men även planeringen av ekonomin får en mer undanskymd roll. Istället

[...] är det avgörande [...] att denna utveckling styrs av folkliga intressen och folkliga krav.

I många avseenden kräver den ekonomiska demokratin princip, att samhällsorgan ges ett inflytande över produktionslivet och produktionsresultatets fördelning. Det gäller frågor som har betydelse för hela landets välfärd; exempel på det är skyddet för miljön, den regionala fördelningen av företagsamhet och arbetstillfällen över landet samt de sociala tjänster som ska hållas tillgängliga för alla medborgare och därför kräver en omfördelning av resurser via samhällsorgan (SAP 1990:129).

Iden om att hela ekonomin ska planeras har övergetts, vilket tydliggörs genom att man för fram folkliga intressen istället för former för mer direkt inflytande, och nu

talas det istället om att marknaden och planhushållningen kompletterar varandra (SAP 1990:131).

Nu har en ny fas inletts i Socialdemokraternas syn på den ekonomiska demokratin. Från att i ett halvt sekel varit framlyft som det övergripande målet och fått ett stort utrymme får den en något mer undanskymd plats. Nu är inte heller den gemensamma planeringen av ekonomin lika central för att demokratisera produktionen. Denna planering äger i första hand rum i välfärden som undantas marknadskrafterna. I övrigt finns bara det vaga kravet att den ekonomiska utvecklingen ska styras av folkliga krav och intressen.

Efter krisen och budgetsaneringarna på 90-talet var det så dags att 2001 besluta om ett nytt partiprogram. Den ekonomiska demokratin ges allt mindre utrymme även i detta program. Det mer omfattande avsnittet ”I hela folkets händer”, som var en del i det större avsnittet med namnet ”Den demokratiska socialismen”, togs bort. Istället sammanfattades det under ett kortare avsnitt, med rubriken ”En demokratisk ekonomi” (SAP 2001:18).

Det inledande stycket i programmet lyder: ”Socialdemokratin vill forma ett samhälle grundat på demokratins ideal och alla människors lika värde. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål.” Återigen formuleras socialdemokraternas mål som uppfyllandet av de tre grundvärdena, frihet, jämlikhet och solidaritet. Den ekonomiska demokratin ses inte som det primära målet, utan som ett medel. Det inledande avsnittet lyder vidare:

All makt i samhället måste utgå från de människor som tillsammans bildar samhället. Ekonomiska intressen har aldrig rätt att sätta gränsen för demokratin; demokratin har alltid rätten att ange villkoren för ekonomin och sätta gränsen för marknaden [...] Vi strävar efter en ekonomisk ordning där varje människa som löntagare och konsument kan påverka produktionens inriktning och fördelning, arbetslivets organisation och arbetslivets villkor (SAP 2001:1).

Även i detta program saknas krav på övergripande planering av ekonomin. Man förespråkar istället ”en ekonomi styrd av folkliga intressen” och ser istället en demokratisk ekonomi som en ”ekonomi där olika intressen samspelar med varandra och kapitalet är underordnat demokratin” (SAP 2001:21).

När det gäller ägandet och planeringen av ekonomin så gäller det gemensamma ägandet och planeringen av ekonomin den del som ska undanhållas marknaden som är den del som utgör sociala rättigheter.

Dit hör vård, skola och omsorg. Dit hör rättsväsendet. Dit hör kulturen. Dit hör bostadssektorn i den utsträckning som krävs för att säkerställa allas rätt till en god bostad. Dit hör en politik som säkerställer kommunikation och sociala infrastrukturer över hela landet (SAP 2001: 20).

Man skulle kunna sammanfatta synen på den ekonomiska demokratin i 2001 års partiprogram med att den är ett av de medel som används för att säkerställa

välferden som i sin tur har som uppgift att förverkliga ”de tre principerna om frihet, jämlikhet och solidaritet” (SAP 2001:22). Det gemensamma ägandet hittar vi i välfärdssektorn och det är i första hand den sektorn som planeras politiskt.

I det partiprogram som antogs våren samma år som denna uppsats är skriven (2013) presenteras den demokratiska socialismens mål på sida två med samma formulering, bortsett från att värde har ändrats till rätt, som formuleringen i första stycket i det föregående partiprogrammet. ”Socialdemokratin vill forma ett samhälle grundat på demokratins ideal och alla människors lika värde och lika rätt. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål” (SAP 2013:4). Den ekonomiska demokratin formuleras som ett av de medel som ska användas. De formuleringar som här förekommer är vaga och man lyfter gärna fram andra aspekter av den socialdemokratiska ideologin. Man skriver att man för att upplösa hindren för människors frigörelse ”vill avlägsna de ekonomiska, sociala och kulturella hindren” (SAP 2013:5).

I 2013 års program finns inget enskilt avsnitt för den ekonomiska demokratin utan den dyker upp på lite olika ställen. Den ekonomiska demokratin fortsätter att mer eller mindre betyda att kapitalet inte får sätta naturliga gränser för demokratin.

Marknaden och vinstintresset är en del av det ekonomiska livet. Men ekonomiska intressen har aldrig rätt att sätta gränser för demokratin. Det är tvärtom alltid demokratin som har den överordnade rätten att ange villkor och ramar för ekonomin (SAP 2013:12).

Detta stycke innehåller förutom ställningstagandet att politiken ska vara överordnad ekonomin, en annan intressant aspekt. Precis som i de två föregående partiprogrammen innebär den ekonomiska demokratin, bortsett från välfärdsaspekten, att det ska sättas upp ”villkor och ramar för ekonomin”. Detta istället för att planera och bestämma över produktionen. Vid exempel på dessa ramar och villkor används ofta miljöhänsyn som ett överordnat krav (SAP 2013:22).

Även de små kraven om planering av ekonomin som 2001 fanns kvar har mildrats. Dels så har det getts mindre utrymme och dels man har på vissa ställen använt sig av uttrycket samhällsåtgärder istället för planhushållning. Samhällsåtgärder ställs upp som motsatts till marknaden. Som förespråkar ”blandekonomi, som bygger på en kombination av samhällsåtgärder och marknadsmekanismer” (SAP 2013:12).

Ägandefrågan lyser nästan helt med sin frånvaro, men man lyfter fram att det gemensamma ägandet av kapitalet i pensionsfonder och försäkringsbolag kan användas för att ”påverka hur kapitalet används” (SAP 2013:17f). Det är endast inom välfärden som behovet av offentligt ägande lyfts fram, men även här har kraven mildrats (SAP 2013:36ff). Men även om både planeringen och ägandet av produktionsmedlen får en mer undanskymd roll, lyfts fortfarande den socialdemokratiska ideologin fram förespråkare för ett gemensamt ägande inom vissa sektorer och att ekonomin där och till viss del utanför dessa ska planeras.

3.2 Sammanställning

Efter ovanstående analys av betydelsen av den ekonomiska demokratin i partiprogrammen i kronologisk ordning ges nedan en mer övergripande bild av resultatet. Jag har sammanställt resultatet i en tabell där de tre aspekterna på begreppet ekonomisk demokrati antar ett värde, en kategori, för varje partiprogram.

Perspektivet mål-medel placeras antingen i kategorin mål eller i kategorin medel beroende på var den huvudsakliga placeringen av den ekonomiska demokratin ses i den socialdemokratiska idévärlden.

Perspektivet ägandeform kan anta värdena 1 till 4 vilka representerar de fyra kategorierna:

1. Förespråkande av privat ägande
2. Förespråkande av en mindre mängd offentligt ägande, till exempel ägande inom vissa sektorer
3. Förespråkande av en större mängd offentligt ägande, till exempel av alla de ledande stora industrierna
4. Förespråkande av gemensamt ägande över alla produktionsmedel

Perspektivet hushållning kan precis som perspektivet ägandeform anta värdena 1 till 4 vilka också representerar de fyra kategorierna:

1. Förespråkande av en fri marknad
2. Förespråkande av viss reglering av marknaden och planering inom vissa delar och till en viss nivå av ekonomin
3. Förespråkande av övergripande planering av ekonomin
4. Förespråkande av planering av all produktion, liknande sovjetiska femårsplaner

	1897	1905	1911	1920	1944	1960	1975	1990	2001	2013
Mål-medel	Medel	Medel	Medel	Medel	Mål	Mål	Mål	Medel	Medel	medel
Ägandeform	4	4	4	4	3	2	2	2	2	2
Hushållning	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2

Efter denna sammanställning går det att dela in hela den socialdemokratiska ideologiska historien i fyra tidsperioder. Denna indelning sker på ett sådant sätt att varje period utgörs av de partiprogram där samma värde ges alla tre perspektiven. Den första perioden utgörs av partiprogrammen från 1897, 1905, 1911 och 1920. I dessa program ska alla produktionsmedlen läggas i hela folkets händer och planeras utan några marknadsprinciper. Socialdemokraterna förespråkar under dessa år en socialiseringspolitik.

Denna politik börjar överges redan under krispolitikens trettioital och detta symboliseras av 1944 års partiprogram. Där har den ekonomiska demokratin fått

en mer framträdande roll och socialiseringskraven är borta samtidigt som en mer övergripande ekonomisk planering förespråkas. Detta symboliseras väl av den radikala ekonomiska politik som lanserades i efterkrigsprogrammet.

Den tredje perioden representeras av 1960 och 1975 års partiprogram. Här mildras kravet på gemensamt ägande, men man fortsätter att driva linjen om övergripande planering och ingrepp i näringslivet.

Från 1990 har även den linjen kommit att mildras och ingreppen och planeringen av ekonomin kretsar först och främst kring ett upprätthållande av välfärden.

3.3 Förslag på vidare forskning

I denna uppsats har jag beskrivit den ideologiska utvecklingen hos Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti genom att ha analyserat den betydelse som har getts begreppet ekonomisk demokrati i de tio partiprogram som partiet har antagit genom åren. De tre perspektiven genom vilka jag har analyserat betydelsen av den ekonomiska demokratin anser jag är tre väldigt centrala delar av begreppet, men även andra perspektiv skulle ha kunnat användas. Man skulle även kunna analysera flera begrepp, så som till exempel klass. Om flera perspektiv ska användas eller fler begrepp analyseras bör man utöka materialet för att kunna fånga in de förändringar som sker. Om en för liten mängd material används kan det vara svårt att se de skillnader som sker i den ideologiska utvecklingen. Detta kan också uttryckas som att skillnaderna mellan i detta fall de olika partiprogrammen skulle bli så stora att det är svårt att se den ideologiska förändringen.

Om man i framtida studier vill bygga vidare på det som framförts här så är en möjlighet att gå vidare med en förklarande ambition. Varför fyller man begreppet ekonomisk demokrati med olika innehåll? Om man väljer alla eller en av dessa skiftningar i betydelse, så kan man vid de eller den skiftningen pröva ett antal olika förklaringar för att se varför man ger begreppet en annan betydelse. Ett exempel på en sådan förklaring skulle kunna vara valtaktiskt handlande.

4 Referenser

- Beckman, Ludvig, 2005. *Grundbok i idéanalys – Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus förlag
- Berggren, Henrik, 2010. *Underbara dagar framför oss – En biografi över Olof Palme*. Stockholm: Norstedts förlag
- Branting, Hjalmar, 1970 [1886]I. ”Varför arbetarrörelsen måste bli socialistisk” i Alvar Alsterdal och Ove Sandell (red.) *Socialism och demokrati*. Stockholm: Norstedts förlag, s. 11-23
- Branting, Hjalmar, 1970 [1886]II. ”De närmaste framtidsutsikterna” i Alvar Alsterdal och Ove Sandell (red.) *Socialism och demokrati*. Stockholm: Norstedts förlag, s. 24-25.
- Branting, Hjalmar, 1970 [1896]. ”Rösträtt och arbetarrörelse” i Alvar Alsterdal och Ove Sandell (red.) *Socialism och demokrati*. Stockholm: Norstedts förlag, s. 42-45.
- Branting, Hjalmar, 1948 [1919]. ”Demokrati eller diktatur” i Rolf Edberg (red.) *Demokratisk linje*. Stockholm: Tidens förlag, s. 129-134.
- Carlsson, Ingvar, 2003. *Så tänkte jag*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg
- Efterkrigsprogrammet, 1944. *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram – de 27 punkterna med motiveringar*. Det Socialdemokratiska Arbetarpartiet, Landsorganisationen, Det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, Det Socialdemokratiska Ungdomsförbundet
- Erlander, Tage, 1973. *Tage Erlanders memoarer 1955-1960*. Stockholm: Tiden
- Friedman, Rose & Milton Friedman, 2012 [1980]. *Frihet att välja*. Stockholm: Timbro
- Hallberg, Mikael & Tomas Jonsson, 1993. *Allmänanda och självtukt – Per Albin Hanssons ideologiska förändring och folkhemsretorikens framväxt*. Uppsala: Litteraturvetenskapliga institutionen
- Hansson, Per Albin, 1935 [1928]. ”Folkhemmet, medborgarhemmet” i Per Albin Hansson (red.) *Demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, s. 19-32
- Hansson, Per Albin, 1935 [1932]. ”Tal till partikongressen” i Per Albin Hansson (red.) *Demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, s. 92-106
- Hansson, Per Albin, 1935 [1926]. ”Sverige åt svenskarna!” i Per Albin Hansson (red.) *Demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, s. 7-18
- Hansson, Per Albin, 1948 [1928]. ”Folkhemmet, medborgarhemmet” i Rolf Edberg (red.) *Demokratisk linje*. Stockholm: Tidens förlag, s. 151-161.
- Hansson, Per Albin, 1948 [1932]. ”Demokratin är livsluften” i Rolf Edberg (red.) *Demokratisk linje*. Stockholm: Tidens förlag, s. 176-182.
- Helenius, Ralf, 1969. *The profile of party ideologies*. Köpenhamn: Munksgaard

- Kokk, Enn, 2001. ”1911 års partiprogram”, i Klaus Misgeld (red.) *Socialdemokraternas program 1897 till 1990*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek
- Lewin, Leif, 1967. *Planhushållningsdebatten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lewin, Leif, 1992. *Ideologi och strategi – Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts juridik
- Lewin, Leif; Bo Jansson & Dag Sörbom, 1972. *The Swedish Electorate 1887 – 1968*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lindgren, John, 1981 [1931]. *August Palm*. Solna: Metodica
- Lindkvist, Kent, 1982. *Program och parti*. Lund: Studentlitteratur
- Marx, Karl, 1960 [1887]. *Kommunistiska manifestet*. Stockholm: Tidens förlag
- Meidner, Rudolf, 1975. *Löntagarfonder*. Stockholm: Tidens förlag
- Myrdal, Gunnar, 1961. *Planhushållning i välfärdsstaten*. Stockholm: Tidens
- Näsström, Sofia, 2009. ”Frihet” i Ludvig Beckman & Ulf Mörkenstam (red.) *Politisk teori*. Malmö: Liber, s. 74-93
- Ohlin, Bertil, 1936. *Fri eller dirigerad ekonomi*. Stockholm: Studieledningen för Folkpartiets Ungdomsförbund
- Palm, August, 1981 [1881]. *Hvad vil Sosial-Demokraterna?* Solna: Metodica
- Palme, Olof, 2009 [1972]. ”Man bör kalla saker vid dess rätta namn” i Anders Roth (red.) *Vi ses igen kamrater – Tal och texter 1964 – 1986*. Murbruk förlag
- Palme, Olof, 2009 [1976]. ”Förnyelse av arbetslivet” i Anders Roth (red.) *Vi ses igen kamrater – Tal och texter 1964 – 1986*. Murbruk förlag
- Rothstein, Bo, 2012. ”Ekonomisk demokrati? – Reflexioner kring en borttappad diskussion” i Bo Rothstein (red.) *Tillsammans – En fungerande ekonomisk demokrati*. Stockholm: SNS förlag
- Ruin, Olof, 1986. *I välfärdsstatens tjänst – Tage Erlander 1946-1969*. Stockholm: Tidens förlag
- SAP, 1897. *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – antaget på 4:de partikongressen i Stockholm den 4 juli 1897*
- SAP, 1905. *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – Antaget på sjette partikongressen i Stockholm 17-25 februari 1905*
- SAP, 1911. *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – Antaget på åttonde partikongressen i Stockholm 9-16 april 1911*
- SAP, 1920. *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – Antaget på elfte partikongressen i Stockholm 1920*
- SAP, 1944. *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – Enligt beslut å partiets sjuttonde kongres 1944*
- SAP, 1960. *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – Enligt beslut å partiets tjugoförsta kongress 1960*
- SAP, 1975. *Socialdemokraterna. Program – Fastställd av 1975 års partikongress*
- SAP, 1990. *Socialdemokraternas partiprogram – Antaget på socialdemokraternas 31:a kongress 1990*
- SAP, 2001. *Partiprogram för Socialdemokraterna – Antaget vid partikongressen 2001*
- SAP, 2013. *Ett program för förändring*

- Steger, Manfred B., 1997. *The quest for evolutionary socialism*. Cambridge: Cambridge university press
- Tingsten, Herbert, 1941. *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling*. Stockholm: Tidens förlag
- Wigforss, Ernst, 1948. *Ekonomisk demokrati*. Stockholm: Natur och kultur
- Wigforss, Ernst, 1970 [1923]. *Industriell ekonomi*. Stockholm: Tidens förlag
- Wigforss, Ernst, 1970. *Socialismen i välfärdssamhället*. Stockholm: Frihets förlag
- Wigforss, Ernst, 1977 [1908]. *Materialistisk historieuppfattning*. Stockholm: Tidens förlag
- Wigforss, Ernst, 1998 [1932]. "Krisen och socialismen" i Ove Sandell (red.) *Vision och verklighet*. Stockholm: Norstedts förlag, s. 58-61
- Wigforss, Ernst, 1998 [1944]. "Personlig frihet och ekonomisk organisation" i Ove Sandell (red.) *Vision och verklighet*. Stockholm: Norstedts förlag, s. 89-101
- Wigforss, Ernst, 1998 [1949]. "Socialismen i socialdemokratin" i Ove Sandell (red.) *Vision och verklighet*. Stockholm: Norstedts förlag, s. 108-121.